

Efektivní využívání volného času jako součást životního stylu dětí v postmoderní společnosti

Tomáš Čech

Klíčová slova: volný čas, volnočasová zařízení a instituce, organizování volného času, postmoderní společnost, hodnoty, rozvoj osobnosti a sociálních vztahů, sociálně patologické jevy, prevence

Vývoj společnosti a nebyvalý technický rozvoj v posledním desetiletí 20. století zapříčinily mezi jinými i změny v hodnotové soustavě obyvatelstva. Sledujeme výrazný posun v sociální, materiální i emocionální sféře, změny v životním stylu, ve kterém se stále více odráží potřeba individuálního osobnostního rozvoje (rozvoje sebe sama), důrazu na vlastní schopnosti a tvůrčí myšlení jedince, a s tím i nutnosti sebezvzdělávání, studia a poznávání.

Svobodná demokratická společnost tyto možnosti přináší. S nimi ovšem sílí a přicházejí i negativní projevy společnosti – nezaměstnanost, sociální neshášenlivost, nárůst kriminality, násilí, xenofobie a rasisticky motivovaných činů. Víc než kdy předtím se do popředí dostává význam rodiny a její role ve společnosti. Jako základní sociální skupina se podílí na formování osobnosti a hodnotového žebříčku dítěte, utváří jeho mravní povědomí a měla by být nápomocna v hledání životních cest. Nezbytnou úlohu plní i při výběru volnočasových aktivit a organizování volného času. Postmoderní společnost a demokratizace přináší dětem mnohem více volnosti (děti chtějí být „free“), množství nových podnětů zvenčí, proto je žádoucí jim kvalitu těchto podnětů ukázat a naznačit správnou cestu.

Co si můžeme představit pod pojmem volný čas? Odpočinek, rekreaci, zábavu, zájmové činnosti, dobrovolné vzdělávání, dobrovolnou společensky prospěšnou činnost apod. Z hlediska dětí a mládeže je to čas mimo vyučování, čas, který skýtá dětem velké množství možností, aktivit a činností, které mohou, ale nemusejí dělat. V tom je zásadní rozdíl mezi školou, do které musí chodit, kde musí plnit povinnosti, učit se, připravovat se do ní. Řada dětí dokáže svůj volný čas využívat aktivně, hodnotně a organizovaně, existují ovšem skupiny dětí, které jej plnohodnotně nevyužívají nebo to vůbec nedokáží. Často provozují činnosti živelně, v partě a jsou ohrožovány na zdraví (neorganizované aktivity, nekontrolované ze strany

dospělých) nebo inklinují k sociálně patologickým jevům, jako jsou záškoláctví, šikana, delikvence, kriminalita, drogy (především alkohol a tabák, ale i jiné) či propadají patologickým závislostem (např. gamblerství). Jedním z velmi aktuálních úkolů současné společnosti je těmto jevům zamezit, nabídnout dětem a mládeži kvalitní využívání volného času širokou nabídkou volnočasových aktivit. Současně působit na skupiny, které inklinují k těmto projevům, a eliminovat je.

Shrneme-li naše poznatky o volném čase, dojdeme k závěru, že jeho efektivní využívání by mělo být nezbytnou součástí moderní společnosti a života každého jedince, především dětí. Optimálním stavem je uvést sféru povinností a volného času do rovnováhy, protože kvalitně strávený volný čas:

- *Je protipólem kvalitního pracovního nasazení (ve škole i v zaměstnání).*
- *Podílí se na vytváření hodnotového systému dětí i dospělých.*
- *Podporuje mnohostranný rozvoj osobnosti jedince (vůle, seberegulačních vlastností aj.).*
- *Vytváří a ovlivňuje sociální vztahy, sociální interakci a komunikaci.*

Mnohé aktivity podporují zdraví, tělesný vývoj a zdravý životní styl.

Působí efektivně jako prevence sociálně patologických jevů.

Je pochopitelné, že v mnohých případech naráží požadavek efektivity a kvalitně využívaného volného času na bariéry, které ho více či méně zásadním způsobem omezují a neumožňují jeho prožívání v žádoucí míře. Hlavní problémy lze spatřovat:

- v rodině, která neplní dobře svou výchovnou funkci, nedokáže nebo neumí nabídnout efektivní využití volného času,
- ve finančních možnostech a sociálním zázemí rodiny,
- v negativním vlivu sociální skupiny, etnika,
- v tělesném, mentálním nebo sociálním handicapu,
- v nedostatku volného času, nepřiměřených nárocích rodičů,
- v pasivitě, nechuti a neschopnosti,
- v nesprávném výběru aktivit aj.

Jak bylo v úvodu příspěvku předesláno, došlo v posledních letech k zásadním změnám ve společnosti a k výraznému posunu ve světě vědy a techniky. Rozvoj podnikání, možnosti cestování, osobní počítače a mobilní telefony a další a další novinky a možnosti, to vše se velmi zásadně odráží i v kvalitě a náplni volného času. Dokládá to výzkumný projekt, v němž jsem se zaměřil na využívání a organizování volného času dětí mladšího školního věku. Výzkum byl prováděn ve 3., 4. a 5. třídách deseti brněnských základních a zvláštních škol, výběrový soubor tvořilo 863 žáků (průměrný věk respondentů 10 let, resp. 9,6).

S některými dílčími výsledky výzkumu bych čtenáře rád seznámil.

Mezi nejoblíbenější činnosti ve volném čase dětí mladšího školního věku brněnských škol patří pobyt venku s kamarády (25 % respondentů), často bez konkrétnějšího a smysluplného cíle. To naznačuje možné hrozící nebezpečí úrazu, negativního vlivu part apod. Tato činnost je nejvyhledávanější především u dívek (32 %), zatímco u chlapců figuruje až na třetím místě. Chlapci preferují nejvíce sport a pohybové aktivity (29 %), následuje práce na počítači a videohry (22 %). Významné je zastoupení hry, která je nejoblíbenější činností u 13 % dětí (20 % všech dívek). Sledování televize figuruje na 5. místě (7 %).

Zajímavé je srovnání nejoblíbenějších činností ve volném čase s aktivitami, které děti vyhledávají nejčastěji a které zabírají nejvíce volného času (viz tabulka 1). Sledování televize jako nejoblíbenější činnosti figuruje na 5. místě (7 % dotazovaných dětí), zatímco u nejvyhledávanějších činností (co do četnosti) na prvním. To poukazuje na skutečnost, že televizor není zdaleka nejoblíbenější volnočasovou aktivitou, ale tou nejpřístupnější, nejpohodlnější, provozovanou na úkor jiných. Jaké mohou být příčiny? V první řadě nedobré pedagogické působení rodiny, pasivita dětí a neschopnost účelněji trávit volný čas a jistě v mnohých případech i finanční možnosti rodiny, které nedovolují dětem navštěvovat volnočasová zařízení za úplatu. V tomto okamžiku by byla důležitou institucí škola, která by měla nabízet bezúplatné aktivity, které by byly přístupné dětem všech vrstev.

Tab. 1: *Nejoblíbenější a nejvyhledávanější činnosti ve VČ*

Nejoblíbenější činnost ve VČ		Nejvyhledávanější činnost ve VČ	
1.	Pobyt venku s kamarády	1.	Sledování televize
2.	Sportovní a pohybové aktivity	2.	Pobyt venku s kamarády
3.	Práce a hry na PC, videohry	3.	Poslouchání kazet a CD
4.	Hra	4.	Pobyt v přírodě
5.	Sledování televize	5.	Sportovní a pohybové aktivity

I další srovnání naznačuje, že děti mnohem výrazněji využívají možností, které jsou finančně méně náročné, více dostupné a nevyžadují aktivní vyhledávání a zapojení, event. pravidelnou docházku.

Z tabulky 2 je patrné, že polovina dětí využívá nabídek volnočasových a zájmových organizací (center volného času, domů dětí a mládeže, sportovních oddílů, mládežnických organizací, zájmových útvarů při školách). Bylo by žádoucí, aby toto číslo bylo vyšší, protože druhá polovina dětí tak tráví většinu svého volného času spíše pasivně (doma u televize, u počítačů apod.) nebo neorganizovaně. B. Hofbauer (EAICY) uvádí, že v České republice využívá organizovaného volného času 15 % dětí a mládeže do 26 let

– to by poukazovalo na skutečnost, že děti mladšího školního věku tvoří významnou skupinu využívající možnosti organizovaného volného času.

Tab. 2: *Využívání nabídek volnočasových organizací dětmi*

	chlapci		dívky		celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
děti využívající nabídek	224	47,9	209	53,5	433	50,2
děti nevyužívající nabídek	244	52,1	186	46,5	430	49,2
	n = 468	100,0	n = 395	100,0	863	100,0

Tab. 3: *Podíl jednotlivých činností v organizovaném volném čase dětí*

	Chlapci	Dívky	Celkem
1.	Sport (52 %)	ZUŠ (27 %)	Sport (29 %)
2.	Kroužky (18 %)	Taneční soubory a kroužky (18 %)	ZUŠ (20 %)
3.	ZUŠ (13 %)	Kroužky (škola, volnočasová zařízení – 17 %)	Kroužky (škola, volnočasová zařízení – 18 %)
4.	Mládežnické organizace (8 %)	Pěvecké sbory, zpěv (15 %)	Taneční soubory a kroužky (11 %)
5.	Tanec, jazykové kroužky (3 %)	Sport a pohybové aktivity (10 %)	Pěvecké sbory, zpěv (9 %)

Tabulka 3 zachycuje procentuální rozložení organizovaných volnočasových aktivit. Téměř třetina dětí působí ve sportovních oddílech a tělovýchovných jednotách. Sportování je typické především pro chlapce, kterých v oddílech sportuje celých 52 % všech organizovaných, zatímco dívky v mladším školním věku inklinují spíše k uměleckým aktivitám (hra na nástroj, výtvarné kroužky, tanec, zpěv) a sport tvoří jen 10 % organizovaného volného času.

Nejčastější činnosti mimo organizovaný volný čas, rozvržené v průběhu jednoho kalendářního týdne, zachycuje tabulka 3. Zde jsou patrné trendy z předcházejících sdělení – nejvyhledávanější je sledování televizoru a videa, pobyt venku s kamarády, zajímavým údajem je 20 % volného času tráveného přípravou do školy a učením.

Z výzkumu vyplynulo také zajímavé, ale očekávané zjištění, že kvalita využívání volného času se odvíjí od části města – rozdílné jsou výsledky škol z centra města a škol z okrajových oblastí Brna, které v mnohých směrech prokazují prvky maloměstského způsobu života. To se odráží nejen v kvalitě, ale i v různých možnostech, např. sportování, pobytu v přírodě, v šíři nabídek volnočasových zařízení.

Výrazné odchylky odpovědí jsou patrné u dětí ve školách, které navštěvuje vyšší procento dětí romského etnika, u kterých se odráží vliv kultury a rozdílného hodnotového systému. Romské děti v globálu neumějí efektivně a hodnotně využívat volný čas a nejčastěji jej tráví s vrstevníky (v partách) nebo doma u televize. Podobné výsledky se objevují také u dětí ze zvláštních škol. To lze mj. považovat za důsledek jejich mentálního handicapu, dále nepodnětného rodinného prostředí nebo vlivu vrstevnické skupiny ve škole. Ukazuje se, že tyto děti nejčastěji propadají sociálně patologickým jevům. Častou odpovědí těchto dětí je, že ve volném čase nedělají nic nebo „chodí ven“.

Shrnutí

- Nejoblíbenější volnočasovou aktivitou chlapců je sport, dále práce na osobním počítači a videohry, na třetím místě figuruje pobyt venku s kamarády. U dívek je nejoblíbenější pobyt venku, následuje hra a umělecké činnosti (tanec, hra na hudební nástroj, působení ve sboru, výtvarné činnosti). Z celkového pohledu je pořadí následovné:
 1. pobyt venku s kamarády,
 2. sport a pohybové aktivity,
 3. hra a práce na osobním počítači, videohry.
- Nejoblíbenější činnosti nekorespondují s činnostmi nejvyhledávanějšími – nejčastější je sledování televize a videa (jako nejdostupnějšího prostředku trávení volného času), dále pobyt venku a poslouchání kazet a CD.
- Polovina dětí tráví volný čas organizovaně a využívá nabídek volnočasových zařízení a organizací (DDM, SVČ, sportovních oddílů, mládežnických organizací – Pionýr, Sokol apod., zájmových útvarů v rámci školy, ZUŠ). U chlapců je nejvyhledávanější sport (52 %), dívky mají spektrum zájmů vyváženější (viz tabulka 3), inklinují spíše k uměleckým činnostem (ZUŠ, tanec, zpěv).
- Nejvýraznější procento neorganizovaného volného času dětí tvoří televize, dále pobyt venku a příprava do školy.
- Kvalita využívání volného času je závislá na možnostech jednotlivých částí města, nabídkách škol, institucí a zařízení pro volný čas, na dostupnosti sportovišť apod.
- Romské děti, žijící v odlišné kultuře s jiným hodnotovým žebříčkem, neumějí (z pohledu majoritní společnosti) efektivně a hodnotně využívat volný čas. Tráví jej povětšinou živelně, bez smysluplnějšího cíle.
- Děti navštěvující zvláštní školu tráví volný čas většinou neorganizovaně. To může být důsledkem jejich mentálního handicapu, špatného pedagogického působení rodiny nebo vlivu vrstevnické skupiny. Mnohem častěji

propadají sociálně patologickým jevům. Důležitou roli by měla v jejich případě plnit škola a nabídnout výběr zájmových kroužků.

Literatura

- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času. Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 2001.
- SPOUSTA, V. a kol. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Brno: MU, 1997.
- Charta výchovy pro volný čas* [online]. WLRA – World Leisure and Recreation Association, 1993. Dostupné na www: <<http://www6.huji.ac.it/cosell/wlra>>.

ČECH, T. Efektivní využívání volného času jako součást životního stylu dětí v postmoderní společnosti. *Pedagogická orientace* 2002, č. 2, s. 108 až 113. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: PhDr. Tomáš Čech, Katedra pedagogiky, Pedagogické fakulty MU, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: cech@jumbo.ped.muni.cz